

Irena Drpić - Silvana Vranić

JEZIČNE ZNAČAJKE MJESNOGA GOVORA LIPE

Irena Drpić, Rijeka i dr. Silvana Vranić, Filozofski fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 11. rujna 2000.

UDK 811.163.42'282.2(497.5 LIPA)

U radu su analizirane fonološke i morfološke jezične značajke mjesnoga govora Lipe kao činjenice višega razlikovnoga ranga, alijeteti, ili kao činjenice nižega ranga razlikovnosti, alteriteti, te arealne značajke, s posebnim naglaskom na osobitostima rubnosti koje su u literaturi utvrđene svojstvenima sjeverozapadnomu čakavskom međudijalektu.

Ključne riječi: čakavski ekavski dijalekt, sjeverozapadni međudijalekt, rubne značajke

1. Govor Lipe u dosadašnjoj literaturi

Govor Lipe, dijalektološkoga punkta na sjeveroistočnome dijelu Opatijskoga krasa, dosad nije opisan. Među dijalektološkom su literaturom rijetka i djela koja donose bilo kakve podatke o Lipi.

Josip Ribarić u djelu *Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri*, koje je kao njegov doktorski rad prihvaćeno potkraj prvoga desetljeća 20.st., a objavljeno 1940., o govoru Lipe (uz govor Rupe i govor Brdca) zaključuje da pripada pretežito ikavskom čakavskom dijalektu na kraskoj visoravni kojemu pribraja i današnje ikavsko-ekavske govore Šapjana, Malih Muna, Velih Muna, Malog Brguda i Velog Brguda.

Poljski slavist Mieczysław Mafecki nakon istraživanja istarskih govora 1929. idiom Lipe uključuje u liburnijski tip. Od jezičnih značajki toga govora navodi samo zadržavanje fonema /l/, to jest neprovođenje promjene /l/ > /j/, što je svojstveno, prema njegovu zapažanju, preostalim govorima toga tipa.

Milan Moguš, pak, u članku *Čakavština Opatijskoga krasa* (1982.) ustvrđuje kako je u govorima mjesta imenom Lipa, Rupa i Zvoneća riječ o veoma starome liburnijskome tipu govora u Istri s dosljednom ekavskom zamjenom **jata** u osnovama i u nastavcima riječi.

Iva Lukežić u dijelu svoje knjige *Govori Klane i Studene* (1998.) koji se pretežito bavi rubnim jezičnim značajkama sjeverozapadnoga čakavskog areala bilježi i dvije osobitosti u govoru Lipe - l j d. ž. roda /u/ i reduciranu osnovu nesvršenoga prezenta glagola *biti* (bu, buju..).¹

Stoga je za dijalektološki opis mjesnoga govora Lipe valjalo terenskim istraživanjem² utvrditi fonološke i morfološke jezične činjenice lipajskoga idioma na alijetetnoj (općečakavskoj razini), alteritetnoj (na razini podsustava ili hijerarhijski nižih jedinica dvaju ili svih narječja hrvatskoga jezika) i na arealnoj razini razlikovnosti (koja je zajednička govorima određenoga areala premda oni mogu pripadati različitim dijalektima, narječjima, pa i inodijalektima), među kojima je, zbog spomenutih naznaka u dosadašnjoj literaturi, trebalo izdvojiti jezične značajke rubnosti svojstvene krajnjim govorima čakavskoga prostora bilo prije migracija bilo danas, ali i rubnosti svojstvene sjeverozapadnomu čakavskom međudijalektu³ koji povezuje govore graničnoga kontakta gorskotarskih kajkavskih govora i bužetskih ili gornjomiranskih govora sa slovenskim belokrajinskim govorima. Jezična je analiza trebala pokazati pripada li Lipa, osim povijesno, i teritorijalno liburnijskomu tipu⁴ ekavskoga dijalekta

¹ Te je podatke za istraživanja mjesnoga govora Lipe zbog potreba svoje doktorske disertacije prikupila Silvana Vranić, jedna od autorica ovog članka. Na karti u neobjavljenoj disertaciji *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi* (1999.) autorica taj govor pridružuje sjeveroistočnomu istarskomu poddijalektu i to onomu njegovomu dijelu u kojemu se očituju značajke rubnosti unutar spomenutoga poddijalekta. U zaključku konstatira da se zbog dvojakoga refleksa praslavenskoga, prahravatskoga i starohrvatskoga *jata* u morfemu komparativa pridjeva (str. 226.) i zbog ikavske zamjene u dijelu provjeranih primjera u L pl. imenica m. r. i s. r. izdvaja iz susjednih mu sjeveroistočnih istarskih govora. Zasebnost mu je i stariji dvoakcenatski sustav s neutraliziranim nenaglašenim duljinama, a kao ni u govoru Rupe i u govoru Brdca, nije zabilježen niti jedan od uobičajenih primjera čakavske alijetetne promjene prednjega nazala /e/ u /a/ iza /j/, /č/, /ž/ (str. 388.), dok se kao u tim govorima i u govoru susjedne mu Škalnice sporadično ostvaruje i kontanimirani prijedlog *zas*, rezultat udvojenosti prijedloga /z/ i vokalizacije poluglasa (str. 334.). Potvrđeno je i zapažanje M. Mačekog o fonemu /l/ kao dijelu suglasničkoga inventara (390.). Autorica taj idiom izdvaja iz susjednih kastavskih govora zbog izostanka promjene *v > f* na kraju sloga, pa i onoga na dočetu riječi, dok se obezvučenja zvučnih konsonanata na dočetu riječi i promjena *g > h* provode dosljedno kao u dijelu tih govora (str. 345.). Redukcija je /v/ u konsonantskim skupinama sa sonantom /r/ ili slogotvornim /r/ u istome ili u sljedećemu slogu dosljedna kao u svim kastavskim govorima (str. 323.).

² Istraživanje je provedeno za potrebe izrade diplomske radnje *Jezične značajke mjesnoga govora Lipe* diplomantice Hrvatskoga jezika i književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci Irene Drpić.

³ O tome podrobnije pišu Vida Barac-Grum u knjizi *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*, ICR, Rijeka, 1993., str. 23., te Iva Lukežić u knjizi *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 97. Iva Lukežić razvrstava rubne jezične značajke pojedinih idioma kronološki i teritorijalno: primarne su usustavljene potkraj starohrvatskoga razdoblja te su svojstvene govorima rubnih, dodirnih dijalekata različitih narječja i jezika; sekundarne, značajke novije rubnosti nisu dosljedne ni usustavljene, a arealno su ograničene na gorskotarsku i bužetsku regiju te na idiome koji ih teritorijalno povezuju. Usp. I. Lukežić, *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 123.-133.

⁴ U disertaciji *Čakavski dijalekt: sustav i podsustavi* Silvana Vranić odlučila se za termin *sjeveroistočni istarski poddijalekt* koji ne nosi povijesnu odrednicu kao naziv *liburnijski*.

čakavskoga narječja ili se u lipajskome govoru ostvaruju divergentne jezične značajke koje ga približavaju idiomima međudijalekta sjeverozapadnočakavskog areala. Usto će kriterij rubnosti u ovoj analizi biti primijenjen i na razlikovnosti opserviranoga mjesnoga govora u odnosu na susjedne idiome pripadajućega mu ekavskoga podijalekta.⁵

2. Fonološki alijeteti

2.1 *Oblici zamjenice ča*

Pripadnost čakavskomu, a ne kojemu drugom narječju potvrđuje zamjenica **ča**. U lipajskome idiomu zabilježena je u različitim značenjima i sudjeluje u tvorbi drugih oblika:

a) upitne i odnosne zamjenice za neživo:

I ča ću? (= *I što ću?*), *Su bili se porazbijali ča su bili zeli.* (= *Sve su porazbijali što su uzeli.*);

b) neodređene zamjenice za neživo (= 'nešto', 'štogod', 'išta', 'bilo što');

Morda bi bila ča bolja? (Možda bi bila nešto bolja.), *A greš ča tamo ten Šapjankinima?* (Ideš li štogod tamo tim Šapjankinima?);

c) u sintaktičkim vezama može preuzeti značenje priloga ili funkciju konektora, odnosno, veznika zavisne rečenice (= 'zar', 'koji');

Nono parića drva, ča ne? (Nono priprema drva, zar ne?), *Robert, to je naš zet ča jima tu gostionu.* (Robert, to je naš zet koji ima ovu gostionicu.);

d) upitno-odnosne zamjenice 'čiji' i njezine složenice 'ničiji':

Čigova je to krava? Ničigova.;

e) neodređene zamjenice nastale srastanjem negacije sa starim oblikom akuzativa zamjenice **ča** (< čǎ < *čb): *ni + čǎ > nič > niš* (= 'ništa'), *ne + čǎ > neč* (= 'nešto');

Niš, ni polovica nas ni. (Ništa, ni pola nas nema.), *Biš neč popila?* (Bi li štogod popila?);

f) priloga 'dašto':

Dača. (Dašto, sa značenjem 'razumije se'.);

g) priloga *zač, poč, nač, vač*, nastalih srastanjem prijedloga i zamjenice **ča**: za + č(a), po+ č(a), na + č(a), va + č(a):

⁵ Takav je metodološki pristup preuzet iz disertacije u rukopisu *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi* Silvane Vranić u kojoj autorica razlikuje središnje govore sa značajkama tipičnim za određeni poddijalekt i periferne govore s različitim stupnjem odstupanja od utvrđenih tipičnosti.

Zač si to storila? (Zašto si to učinila?), *Poč greš va grad?* (Po što ideš u grad?), *Pazi nač to devaž!* (Pazi na što to stavljaš!), *Vač si se obukla?* (U što si se obukla?);

h) stari oblik G zamjenice *ča* - *česa* (< *česoga*) i u govoru Lipe potvrđen je u liku *sačesa* i u niječnome obliku leksikaliziranoga lika *ničeza*:

Sačesa je bilo, a ča smo mogli? (Svačega je bilo, a što smo mogli?), *Prvo, čuj, ni bilo ničeza.* (Prije, čuj, nije bilo ničeza.);⁶

i) veznik *aš* koji je podrijetlom prilog - sraslica (**za* + *čb* > *za* + *čð* > *zač* > *ač* > *aš*):

Baš bin bila rada čula aš je rekla. (Baš bih rado bila čula jer je rekla.

2.2 Ostali primjeri čakavske nepreventivne pune vokalizacije poluglasa u "slabu" položaju

Nepreventivne su pune vokalizacije "slabog" poluglasa, čime je inače južnoslavenska značajka pune vokalizacije poluglasa u jaku položaju u čakavštini intenzivirana do tipično čakavske "tendencije jake vokalnosti"⁷, u lipajskome idiomu, osim u N zamjenice *ča*, zabilježene i u primjerima: *va* (< *vð*, npr. *va kuće*, *va Lipe*, *va Opatiju*, *va nogi*), *vavek* (< *vðvøk*), *Vazam* (< *vðzðmð*), *kade* (< *kðde*, npr. *Kade je bilo nanka ni bicikla ni ničeza.*), u prezentskoj osnovi glagola zet s likom *zam-* (< *zðm-*, npr. *Zač si ne zameš malo? Zami si, zami!*) itd.

2.3. Refleks jata

Ekavski refleks jata realiziran je u govorima na sjeverozapadnome dijelu čakavskoga teritorija, dakle, u govorima ekavskih poddijalekata: središnjega istarskoga i sjeveroistočnoga istarskoga poddijalekata, primorskoga poddijalekata te otočnoga poddijalekata (u creskim i sjevernoločinskim govorima).⁸ Govoreći o idiomima Opatijskoga krasa, Milan Moguš ih s obzirom na refleks jata dijeli u dvije skupine: ekavskoj pripadaju na istoku Lipa i Rupa, na sjeveru Brdce, na jugu Zvoneća i područje južnije od toga; ostali je dio toga govornog područja ikavsko-ekavski. Međutim, između ekavizama u govorima mjesta imenom Lipa, Rupa i Zvoneća te onoga u Brdču, Moguš utvrđuje bitnu razliku: u prvim trima selima rabi se ekavica liburnijskoga

⁶ Ovo je, kako bilježi Milan Moguš, vrijedan indikator u određivanju izvornosti čakavskoga narječja jer "gotovo svi čakavski govori upotrebljavaju u genitivu samo oblik zamjenice *ča*, tj. *česa*". Usp. *Čakavsko narječje, fonologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 23.

⁷ Usto, ta se tendencija očituje povećanim brojem samoglasničkih fonema te realizacijom vokala uz slogotvorne /t/ i /j/. Usp. Milan Moguš, isto, str. 20.-21.

⁸ Iva Lukežić, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, ICR, Rijeka, 1996., str. 14. i Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, disertacija u rukopisu, str. 384.

tipa s dosljednim prijelazom $\check{e} > \epsilon > e$ u osnovama i u nastavcima (*lepa, zdraveja*), dok je $\check{e} > \epsilon > e$ u Brdrcu prešao samo u osnovama. Stoga govor Lipe, govor Rupe i govor Zvoneće Milan Moguš izdvaja kao veoma stare govorne tipove u Istri.⁹

Opsežan Terenski upitnik za utvrđivanje ekavskih govora¹⁰ pokazao je da se u mjesnome govoru Lipe dosljednost refleksa jata potvrđuje prijelazom $\check{e} > \epsilon > e$:

a) u najvećem broju korijenskih morfema tipa: *beseda, crekav, deca, leto, mleko, seme, vreme* itd., a ikavski se ostvaraj jata bilježi u riječima: *bliskat, bliščat (+pro-, za-), jist (+ na- se, po-, pre-, u-, z-), jin, jij, jil, jila, pojihat se (+ raz-), klin, mihur, mihurić, divojka, šmrika, tirat (+do-, na-, po-, s-),* te u frazemu *pasja vira*;

b) u tvorbenim morfemima imenica dosljedno: *kudelja, nedelja, sopela, sopedica, koren, korenič, korenje, koleno, koser*;

c) u tvorbenih morfema glagola: na dočetu infinitivne osnove, glagolskoga pridjeva radnog te u prezentskim osnovama /*ėje*/: *videt, proživet, potrpela, jimeli, razumeju*, a iznimka su ikavizmi u tvorbenim morfemima u primjerima: *belit, bogatit, falit, cvilit, debelit, dimit, bubrit, žalit (+ pref.)*;¹¹

d) u dočecima priloga dosljedno: *vane, nutre, kade, dole, blazer, drugde, gore, lane, negdere, sagdere, dokle, okole, potlje*;

e) u dočecima brojeva dosljedno: *dve, obedve, dvesto, četire*;

f) u relacijskim morfemima:

- DL jd. imenica ž. r., ličnih zamjenica i povratne zamjenice: *Šli smo sestre (mame, none); Ča će mi mene.; po Lipe, va hrane*;

- L jd. imenica m. i s. roda: *po sele, na mire, va vrte*;

- L mn. imenica m. i s. roda:¹² *po poljeh, po bregeh, po seleh, po gradeh, po puteh*;

DL jd. zamjenica ž. r. prema negdašnjoj imeničkoj deklinaciji: *one, svoje, te*;

- I sg. m. i. s. r. i D pl. svih triju rodova zamjeničko-pridjevske deklinacije: *črnen, celen, drugen, onen, svojen*;

- G mn. zamjeničko-pridjevske deklinacije svih rodova: *oveh škureh, teh beh*;

⁹ Milan Moguš, *Čakavština Opatijskog krasa*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 17., Zagreb, 1982., str. 5.

¹⁰ Upitnik je izrađen za potrebe spomenute doktorske disertacije Silvine Vranić.

¹¹ Realizacije u prezentskim osnovama: *odebelin, obolin, ostarin, oslabin* ne moraju biti rezultat ikavskoga ostvaraja jata i kontrakcije vokala, već drukčije tvorbe.

¹² Neki govornici, redom rođeni nakon 1930., ostvaruju u ovoj kategoriji i /ih/. Jednako je za prvog ispitivanja ostvarila i najstarija obavjesnica Tonka Kalčić: *na prsih, va nedrih*.

- L mn. zamjeničko-pridjevske deklinacije svih rodova: *na oneh lepeh (ženah), va teh našeh (seleh)*;

- I mn. zamjeničko-pridjevske deklinacije svih rodova: *s temi (granicami), s temi belemi*;

- u komparativu i superlativu pridjeva: *kasneje, najzdraveja, ceneji, leneji, stareja, najstareja*;¹³ ikavski se refleks jata u ovoj jezičnoj kategoriji ostvaruje u riječima: *(naj)zapušćeniji, (naj)zadovoljniji*.

2.4. Mijene šumnika u zatvorenu slogu

Čakavski sustav pruža otpor zatvorenu slogu, a rezultat su toga mijene najnapetijih šumnika - afrikata i okluziva - manje napetim okluzivima ili sonantima, ili pak njihova potpuna redukcija u dočetnim zonama unutrašnjega i vanjskoga zatvorenoga sloga.¹⁴ Kao alijetna čakavska posebnost, promjene su šumnika u zatvorenu slogu potvrđene i u govoru Lipe:

a) zamjenom afrikate frikativom: *niš < nič, aš < ač*;

b) zamjenom okluziva frikativom: *boh < bog, sneh < sneg, vrah < vrug*;

c) zamjenom okluziva sonantom: *polne < podne, žejna < žedna, dvajset < dvadset*;

d) potpunom redukcijom okluziva: *jena < jedna, petnajs < petnajst, šes < šest*.

2.5. Akcentuacija

U govoru se Lipe ostvaruje stariji dvoakcenatski sustav.¹⁵ Oba se naglasaka: *â* i *ã* realiziraju na svakome samoglasniku u početnome, središnjemu i završnome

¹³ Isti govornici koji u L mn. m. i s. r. ostvaruju /ih/, češće od drugih u komparativu ostvaruju ikavski refleks: *stariji /stareji*. Ikavski je ostvaraj za prvog istraživanja u tome primjeru zabilježen i u Tonke Kalčić, jedine obavjesnice iz Lipe koja nije za života bila izložena utjecajima drugih govora u svojoj obitelji jer je i njen suprug bio podrijetlom iz Lipe, dok su ostali sugovornici (njih petero) vjenčani s osobama iz susjednih mjesta (Rupe, Škalnice, Šapjana, Studene, Kastva). No, uzme li se u obzir mogućnost njihove nekompetencije, ostaje pitanje kako to da oni "griješe" samo u tim dvjema kategorijama, a ne i u drugim s jatom u sastavu. Vjerojatnije je, stoga, pretpostaviti da je ekavski refleks primaran, ali i prihvatiti sporadično preklapanje s ikavskom zamjenom u spomenutim dvjema kategorijama.

¹⁴ Usp. Milan Moguš, *Čakavsko narječje, fonologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 85.-90. i Iva Lukežić, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, ICR, Rijeka, 1990., str. 64.-66.

¹⁵ Usp. Milan Moguš, *O jedinstvu čakavske akcentuacije*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 12., Zagreb, 1971., str. 8.-10. Stariji su dvoakcenatski sustavi među ekavskim čakavskim govorima svojstveni dijelu središnjih istarskih govora, dijelu južnih sjeveroistočnih istarskih govora, dok su sjeverni rubni ekavski govori, susjedni Lipi, noviji dvoakcenatski. Usp. Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekti: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 297., 298., 299., 300., 301.

slogu u riječi, npr.: kãko, tẽga, vĩše, mðren, ùnuka; poubijãli, prčẽkat, polovĩca, skupõcu, posũdar; otãc, tebẽ, vozĩt, peklõ, jenũ; mãjka, mẽsto, pĩtaju, zdõla, ùra; hrvãcko, onẽga, kosĩju, govõrit, angõšta; ostãl, rečẽn, z Rekĩ, z mlekõn, rečũ. Izvorni govornici sasvim sporadično na starim mjestima izgovaraju čakavski akut, a također se samo sporadično ostvaruju zanaglasne i prednaglasne duljine. Staro se mjesto naglasna nesustavno regresivno pomiče u dijelu primjera, npr. glagolskih pridjeva: *prõvala, dõbil, dõbilo, govõrila, mõgla, õpila* (: *hodĩla, plesãla, namešãla, hodĩlo, hodĩl, pozabĩla*), pri čemu je pri pomaku ostvaren kratki naglasak ili je, uz mjesto naglasna, promijenjena i njegova kvantiteta.¹⁶

U govoru Lipe zabilježena je i *sjevernočakavska metatonija*,¹⁷ npr. u prezentu glagola: *popĩje, prčẽka, ostãnemo* (: infinitivi: *popĩt, prčẽkat, ostãt*) te u određenih likova pridjeva: *bogãti, vẽlika* (: *bogãt, vẽlika*).

Naglasna se bliskost sa starosjedilačkim govorima Kastavštine u akcentuaciji Lipe očituje i u jednoj posebnosti - u praslavenskome i starohrvatskome prijenosu siline sa silaznoga akcenta na proklitiku u fonetskoj riječi, npr. u A jd. zamjenica u primjerima: *vã nju, zã njega*.¹⁸

Među opisanim je fonološkim alijetetima mjesnoga govora Lipe među tipičnim čakavskim značajkama evidentiran pomak u konzekventnosti refleksa *jata* - od zabilježenih je leksema osam primjera ikavskih supstitucija među korijenskim morfemima, osam je ikavskih zamjena među provjeravanim dočecima infinitivne osnove, sporadično se *jat* reflektirao kao /i/ u kategoriji komparativa pridjeva, a kolebanja su bilježena i u L mn. imenica m. i s. r. Međutim, ikavizmi u korijenu riječi i u tvorbenim morfemima, posebice infinitiva, u većem ili manjem broju svojstveni su većini ekavskih čakavskih govora unutar kojih se u sjeveroistočnim istarskim govorima ostvaruje najmanje ikavizama, izuzev u rubnim govorima na sjeveru toga poddijalekta, među kojima je Lipa, kao i u relacijskim morfemima, s najmanje zabilježenih ikavizama.¹⁹

¹⁶ Ta je pojava podudarna sa zabilježenim akcenatskim razvojem u pojedinim sjevernočakavskim govorima, primjerice onim Opatijskoga krasa, kao što bilježi Milan Moguš u članku *Čakavština Opatijskoga krasa*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 17, Zagreb, 1982., str. 7.-11.

¹⁷ Ta je sjevernočakavska posebnost prisutna, izuzev u kategorijama G mn. imenica te dvosložnih pridjeva određenog lika, u trosložnih pridjeva određenog lika te u prezentskoj osnovi određena broja glagola, pa je stoga važan kriterij u razlučivanju autohtonih starosjedilačkih govora od doseljeničkih na sjevernočakavskome prostoru. Usp. Iva Lukežić, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, ICR, Rijeka, 1996., str. 90.-91.

¹⁸ Usp. Mate Hraste, *O skakanju akcenta na proklitiku u čakavskom dijalektu*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 7., Zagreb, 1964., str. 103.-105. Jednako je zabilježeno među ekavskim govorima u primorskome poddijalektu. Usp. Iva Lukežić, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, ICR, Rijeka, 1996., str. 91.

¹⁹ Usp. Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 230.

Od fonoloških alijeteta u govoru Lipe izostaje refleks praslavenskoga i prahrvatskoga prednjega nazala /e/ > /a/ iza palatala /j/, /č/, /ž/, a koji se dovodi u vezu s praslavenskim prijeglasom /ě/ > /a/ iza palatalnih suglasnika. Refleks je prednjega nazala u tim primjerima /e/: *jezik, žeja / žejna, ječmik, početi*; zabilježen je jedan primjer staroga prijeglasa /ě/ > /a/: *jadan*, ali *nedra, jedra*. Izostanak tog alijeteta jezična je značajka rubnih govora sjeveroistočnoga istarskoga poddijalekta ekavskoga dijalekta.²⁰

3. Fonološki alteriteti

3.1. Suglasnički i samoglasnički inventar

a) Suglasnički inventar govora Lipe čine 23 fonema: /b/, /c/, /č/, /ć/, /d/, /f/, /g/, /h/, /j/, /k/, /l/, /l̥/, /m/, /n/, /n̥/, /p/, /r/, /s/, /š/, /t/, /v/, /z/, /ž/.

U odnosu na starosjedilačke govore Kastavštine, u kojima je fonem /l̥/ sustavno zamijenjen fonemom /j/,²¹ kao što je najčešće u uzobalnim govorima, a i u drugim hrvatskim podsustavima u dodiru s čakavskim narječjem, pa je u literaturi ta zamjena nazvana *adrijatizmom*,²² suglasnički je inventar u govoru Lipe povećan. U njemu se /l̥/ čuva neizmijenjen, kao što je to zabilježio još M. Mafecki.²³ Među ekavskim je govorima fonem /l̥/ zadržan u dijelu središnjih istarskih govora, u trsatsko-bakarskim idiomima s crikveničkim govorom, u cresko-sjevernoločinskim, a među sjeveroistočnim istarskim samo u još nekim rubnim govorima toga poddijalekta.²⁴ Time lipajski idiom pokazuje rubnost u odnosu na govore kastavskoga tipa te sjeveroistočne istarske govore uopće.²⁵

b) Samoglasnički inventar ima pet samoglasničkih jedinica: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ te slogotvorni fonem /ɛ/. Kratki se samoglasnici ostvaruju u naglašenim inicijalnim, medijalnim i finalnim te nenaglašenim prednaglasnim i zanaglasnim pozicijama; dugi se samoglasnici ostvaruju jedino u naglašenim početnim, središnjim i dočetnim pozicijama.

²⁰ Primjerice u kastavskim govorima, ali i u drugim sjevernočakavskim idiomima, ostvaruje se barem /e/ > /a/ u primjeru *jazik / zajik*. Usp. Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 246.

²¹ To potvrđuju i primjeri sustavne zamjene /l̥/ > /j/ u tekstovima Zbornika 3, Ive Jardaša, *Kastavština, Građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*, Ivan Matetić Ronjgov, Rijeka, 1994.

²² Usp. Dalibor Brozović - Pavle Ivić, *Jezič, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1988., str. 84.

²³ Mieczysław Mafecki u *Przeglądu słowiańskich gwar Istriji*, Prace Komisji językowej PAU 17., Kraków, 1930., str. 55., u dijelu o *depalatalizaciji* fonema /l̥/ ustvrđuje da se ne provodi u Rupi, Lipi i Škalnici.

²⁴ Iva Lukežić, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, ICR, Rijeka, 1996., str. 95.-100.

²⁵ Djelomice je fonem /l̥/ neizmijenjen i u govoru Rukavca.

3.2 Zatvaranje kratkoga /o/ pred akcentom

Uočena je pojava sporadičnoga zatvaranja prednaglasnoga kratkoga samoglasnika /o/ > /u/: *razguvarāt, ugānj, uštarija, pugāča, uzdrāvit*. U dijelu se literature ta značajka, kada je u kombinaciji s promjenom neakcentiranoga /o/ > /u/, bez obzira na poziciju u odnosu na akcent, pripisuje rubnim čakavskim govorima, ali je svojstvena i drugim, ponajprije sjeverozapadnim, čakavskim govorima, bez obzira na to kojemu dijalektu ili poddijalektu pripadaju.²⁶

3.3 Rezultat jotacije suglasničkih primarnih skupina *dj, *tj, *skj, *stj i njihovih sekundarnih razvoja

U čakavskome se narječju, pa tako ni u lipajskome idiomu, nisu razvile zvučne afrikate /ʒ/ i /ʒ̣/. Zabilježeni su primjeri praslavenskog, primarnog jotovanja te mlađe, sekundarne jotacije (< dǫj), nastale nakon redukcije poluglasa: *raje* < rad+je, *mlaja* < mlad+ja, *grozje* < grozd+je, *dažja* < daž+ja < dažd. Starim se konsonantskim skupinama pribraja i rezultat skupina *tj, *skj, *stj i njihovih sekundarnih oblika u /č/, /šč/: *noć, sveća, domaća, ognjišće, klešće, zapušćena, zarašćena*.²⁷

3.4. Promjena /m/ u /n/

Taj je *adrijatizam*²⁸ u govoru Lipe sustavno proveden: *ne poznan, ne moren, ne shvaćan, ne razumen, san, rećen, nan, dojden, nisan, iman, oven, šćen, z mlekon*, pa i u uobičajenim primjerima leksikalizacija kada nije riječ o nastavačnome /m/ ako neutralizacija ne uzrokuje promjenu značenja: *sedan, osan, osandeset*.

3.5. Status završnoga slogovnog /l/

Završno se slogovno /l/ (< -l-ø < -lǫ < -l-ǫ / -l-b) u lipajskome idiomu zadržalo neizmijenjenim nakon redukcije poluglasa u slabu položaju, kao što je tipično za

²⁶ Tako je sporadično u svim kastavskim govorima. Usp. primjerice, Ivo Jardas, *Kastavština, Građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*, Zbornik 3, Ivan Matetić Ronjgov, Rijeka, 1994., str. 247.-248. ili Iva Lukežić, *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 150., kada navodi da je pojava /o/ > /u/ prodrla u ograničenu opsegu i u "tako konzervativne čakavske govore kao što su grobnički i kastavski." O primarnome središtu te pojave v. isto, str. 135.

²⁷ Čakavski dijalektolozi, među njima i Milan Moguš u knjizi *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 65., upozoravaju na poseban, čakavski izgovor suglasnika /č/, u fonetskoj transkripciji [tʃ], rasprostranjen na čitavu čakavskom teritoriju premda ima čakavskih idioma i s drukčijim izgovorom toga suglasnika.

²⁸ Dalibor Brozović - Pavle Ivić, *Jezič, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1988., str. 84. O razlozima te pojave v. u knjizi Milana Moguša *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 70.

otočne govore,²⁹ iako je tako barem u ponekom govoru svih čakavskih dijalekata izuzev lastovskoga, dakle i na čakavskome kopnu,³⁰ u sljedećim kategorijama:

- na dočetu finalnoga sloga osnova u imenica, pridjeva i priloga: *del, plevel, kotal, bel, vesel, pol*;

- na dočetu finalnoga sloga glagolskoga pridjeva radnog u jd. m. r.: *umrl, bil, ostal, prčekal, obrnil, užal, dobil, pojel, naletel, oslepel*;

- na dočetu unutrašnjega sloga u osnovama imeničkih riječi: *stelna, bolna, normalna, kolci, dolci, telci*.

3.6. Redukcija /v/ na početku suglasničke skupine

Redukcija je početnoga sonanta /v/ (< vð < vʔ / vʔ) nakon redukcije poluglasa u "slabu položaju," kao jedan od mehanizama razrješenja atipičnih inicijalnih suglasničkih skupina³¹ hrvatskoga jezika u govoru Lipe provedena ispred šumnika, najčešće u sekvenciji *vs (< *vðs < *vʔs), npr. *se, si, sako, saku, sega, sakega, sakakor*, pa i u prefiksalskih tvorenica, npr. *posudar*; *vz: *zeli* (*vzeli < vðzeli < vʔzeli), kao i ispred sonanta, npr. *vn: *nutar, nutre, nutra*. No, u početnim se suglasničkim skupinama u pojedinim leksikaliziranim strukturama inicijalno /v/ ispred šumnika i sonanta realizira samoglasnički: *udovica, utorak, unuk / unuka*.³²

3.7. Rotacizam

Zamjena ž > r u intervokalnom položaju (rotacizam) u ogledu lipajskoga govora zabilježena je u prezentskoj osnovi glagola *moći* u primjerima: *ne moren, more, moreš, moremo*, u složenici *morda*, kao i u reliktima partikule že: *sakakor, negder, negdere, nigdere*.

3.8. Neizmijenjena praslavenska skupina /čr/

Praslavenska se skupina /čr/ u neizmijenjenu obliku zadržala u govoru Lipe u svim primjerima, npr.: *črne, črešnja, črepnja*.

²⁹ Tako piše Dalibor Brozović, *Jezik, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1988., str. 84.

³⁰ Usp. Silvana Vranić, *Realizacija finalnoga slogovnoga /l/ u govorima čakavskoga narječja*, Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika, Bibliotheca croatica hungariae, Pečuh, 1996., str. 280.

³¹ O načinima priječenja nastanka atipičnih skupina u tome položaju unutar hrvatskoga jezika v. Iva Lukežić, *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 89.- 92.

³² Jednako je tako u dijelu susjednih sjeveroistočnih istarskih govora, dok je za druge zabilježena i mogućnost zadržavanja inicijalnoga /v/ nakon redukcije poluglasa ili pak njegove redukcije, npr. *vnuk / nuk, dovica*. Usp. Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 318., 319.

3.9. Skupina /jd/ u prezentskoj osnovi

U prezentskoj osnovi prefikslnih tvorenica glagola ići (< *idti) ostvaruje se skupina /jd/ nastala stapanjem dočetnoga samoglasnika prefikslnoga morfema i početnoga samoglasnika korijenskoga morfema u diftonšku sekvenciju /oj/, /aj/ ili /ej/,³³ npr.: *najde, dojde / dojden, znajdi (se)*.

3.10. Stapanje ishodišnih prijedloga izb, s̄b, vy u jedinstveni prijedlog z

Čakavski je jedinstveni prijedlog z nastao ujednačavanjem prijedloga izb > izð, s̄b > sð te vy > vi. Taj je prijedlog najčešći i u govoru Lipe. Upravo u takvu se liku realizira ispred zvučnih nepalatalnih okluziva, pred vokalima i sonantima: *zgnubljena, zgušta, z Opatije, z vami, z mlekon, z Rupe, z Bistrca, zmaknula se*. Ovisno o fonološkom okruženju, njegove su inačice:

a) s - ispred bezvučnih nepalatalnih okluziva: *s kravami, s temi granicami, s kega sela;*

b) š - ispred palatala č, ć: *š čen, š ćeru ;*

c) ž - ispred palatala nj: *ž njin, ž nju.*³⁴

Ujednačenost prijedloga s i iz na prijedlog z značajka je i starosjedilačkih sjeveroistočnih istarskih govora te sjevernočakavskih uopće, te je u tome liku govor Lipe podudaran i s najbližim mu kastavskim govorima, kao i oblikom *zi*, u koji su se stopili prijedlozi *iz, vy*, a ušćuvan je u govoru Lipe u još ponekom primjeru: *zišla, zignat...*³⁵

4. Arealne jezične značajke u govoru Lipe

4.1. Prijedlog zaz

U lipajskom se idiomu rabi još jedna varijanta prijedloga *iz* i s - inačica *zaz*, koja se u literaturi pribraja arealnim značajkama novije rubnosti jer "kontaminacijom tih dvaju prijedloga nastane novi, ali drugačijega lika nego u kajkavskim i sjevernočakavskim sustavima",³⁶ no budući da se jednaka struktura ostvaruje i u

³³ Usp. Iva Lukežić, *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 93.

³⁴ Iva Lukežić, *Čakavština u pjesmama Drage Gervaisa*, Dometi, god. 20., br. 7/8/9, ICR, Rijeka, 1987., str. 594.

³⁵ Petar Skok objašnjava taj oblik ujednačavanjem generaliziranog oblika *z* i prefiksa *iz* u *zi* (*Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. III, Zagreb, 1973., str. 179.).

³⁶ Iva Lukežić, *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 145.

većini creskih govora,³⁷ moguće ju je tumačiti kao značajku starije rubnosti.³⁸ Taj novi oblik prijedloga, drukčiji nego u sjevernočakavskim sustavima nastao je udvajanjem prijedloga /z/ i vokalizacijom poluglasa ne bi li se spriječila redukcija prijedloga. I njime se govor Lipe približava sjeveroistočnim istarskim govorima rubnim s obzirom na refleks *jata*, tj. govoru Brca, Rupe i Škalnice. Potvrda su prijedloga *zaz* primjeri: *zas Paga*, (**iz Paga**), *za svoju familiju* (**sa svojom obitelji**), *za Šapjanah* (**iz Šapljana**), *za zdravljen* (**sa zdravljem**). S obzirom na fonološko okruženje mogu se realizirati i inačice dočetnog /z/ ili se, pak, reducirati.

4.2. Redukcija /v/ ispred slogotvornoga /r/ ili sonanta /r/

Redukcija se /v/ ispred slogotvornoga /r/ ili sonanta /r/ u istome ili sljedećemu slogu pribraja jezičnim značajkama govora sjevernočakavskoga areala, čime im je lipajski idiom podudaran, npr.: *četrti, trdi, tri, srbi, storit*.

4.3. Obezvučenje suglasnika na kraju riječi, promjena finalnoga *g > h*

U lipajskome je idiomu obezvučenje dočetnoga konsonanta u pojedinim primjerima provedeno dosljedno: *d > t*: *napret, sat, ot*; *b > p*: *grop, škorp, žlep*; *z > s*: *vos, bes*; *ž > š*: *laš, vaš, daš*.³⁹

U literaturi se često uz obezvučenje zvučnih konsonanata kao značajka sjevernočakavskih govora navodi i promjena okluziva /g/ frikativom /h/, premda oni nisu parnjaci.⁴⁰ Jednako je i u govoru Lipe.

Za razliku od tih podudarnosti sa susjednim kastavskim govorima, u kojima se i promjena *v > f* provodi barem u dijelu primjera, u lipajskome idiomu ta promjena u potpunosti izostaje i na dočetku unutrašnjega i vanjskoga sloga: *Kastavka, kastavski*,

³⁷ Zbog različita refleksa poluglasa /ə/ u dijelu se cresko-sjevernoljinskih govora realizira prijedlog *zez*, a u južnijim i prijedlog *ziz*, koji Petar Skok (*Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. III, Zagreb, 1973., str. 179.) tumači ponavljanjem prijedloga *z < iz* pri čemu se reducira inicijalno /i/. Moguće je i sljedeće tumačenje: *s̄b + iz̄b > s̄ð + iz̄ð > a*) *siz > ziz*; b) *s̄ðiz̄ð > saz > zaz / zez* ili *sez*.

³⁸ Usp. Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 336., 337.

³⁹ Tako je u većem dijelu sjeveroistočnih istarskih govora, ali među govorima kastavskoga tipa, onih zapadnoga dijela, obezvučenje se ne provodi dosljedno ili potpuno izostaje. V. isto, str. 344.

⁴⁰ Autori razlog nalaze u podudarnosti dijela njihovih distinktivnih obilježja: oba su mekonepčani šumnici, no prvi je zvučan, a drugi bezvučan. Drugi, pak, tu promjenu drže rezultatom spominjane alijetne značajke slabljenja napetosti konsonanta udaljenijeg od vokala u konsonantskoj skupini ili konsonanta na dočetku unutrašnjega i vanjskoga zatvorena čakavskoga sloga. Usp. Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 83.-91., Iva Lukežić, *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 38.-41. U ovome su radu navedeni primjeri spomenuti u točki 2.4.

siv, crekav, šljiv. Time se ovaj idiom udaljuje od susjednih kastavskih govora u kojima je ta promjena dosljedna ili barem sporadična, te se približava idiomima ekavskoga dijalekta s rubnim značajkama u tome arealu.⁴¹

5. Morfološki alijetet - oblici pomoćnoga glagola biti za tvorbu kondicionala

Konzervativnost u morfologiji lipajskoga idioma potvrđena je posebnim paradigmatiskim oblicima pomoćnoga glagola biti za tvorbu kondicionala⁴² u jednini: *bin* (znala), *biš* (pršla, dala) i množini: *bimo* (ostali), *bite* (verovali).

6. Morfološke jezične značajke hijerarhijski nižih razina razlikovnosti

6.1. *Infinitiv*

U govoru su Lipe dosljedno potvrđeni apokopirani oblici infinitiva, omogućeni utrućem supina, kao i oblici jedinoga glagolskoga priloga, tvorenog od 3. l. mn. prezenta i dočetka -ć, podrijetlom N sg. ženskoga roda aktivnoga participa prezenta koji je izgubio deklinabilnost: *past, delat, videt, poč, reć; hodeć, ućeć, služeć*.

6.2. *Prezent*

U govoru se Lipe,⁴³ kao i u kastavskim govorima,⁴⁴ prezent tvori četirima tipovima relacijskih morfema svojstvenim većini govora svih podsustava hrvatskoga jezika, ali s prijelazom dočetnoga $m > n$, koji za 1. l. sg. glase: /en/, /jen/, /an/, /in/.

Iznimka je 3. l. mn. prezenta koje se u pretežitome broju glagola IV. tipa tvori morfemom /ju/, a tek su izuzetak primjeri tvoreni morfemom /e/. Unifikacija /u/ na dočetu relacijskoga morfema 3. l. mn. prezenta morfološki je alteritet koji zahvaća

⁴¹ Tako je još u govoru Škalnice, dok se u susjednim govorima mjesta imenom Brdce i Rupa /v/ realizira kao [ʋ]. V. Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 345.

⁴² Prve je podatke o tome morfološkom alijetetu iznio Antun Mažuranić 1843. godine opisujući čakavski govor rodnoga mu Vinodola, a podrobnije su o tome pisali Božidar Finka, npr. *Čakavsko narječje*, Čakavska rič, sv. 1., Split, 1971., str. 11.-71., Milan Moguš, npr. *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 5., 13., 14., Iva Lukežić u knjizi *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 41.

⁴³ Sve jednostavne i složene glagolske oblike toga idioma nabraja i tumači u spomenutoj diplomskoj radnji (str. 49.-53.) Irena Drpić, no zbog ograničena prostora članka nije ih moguće ovdje prikazati. Jednako vrijedi i za ostale promjenjive vrste riječi: izdvojeni su samo pojedini oblici, a ne cijele paradigme, prikazivanje kojih bi bitno povećalo obujam članka.

⁴⁴ Primjeri za sva tri glagolska lica prezenta u jednini i množini u govoru Lipe poklapaju se u tim gramatičkim kategorijama s primjerima u govoru Kastavštine kako pokazuje Zbornik 3, Ive Jardasa, *Kastavština, Građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*, Ivan Matetić Ronjgov, Rijeka, 1994.

perifernije čakavske govore, a takav položaj Lipe potvrđuju primjeri: *poberu, greju / reju, piju, ubijaju, zapeljaju, znaju*, te u IV. tipu: *trpiju, kosiju, storiju, rodiju, boliju, govoriuju*, ali samo *vole, voze*, koji potvrđuju povezanost Lipe i s kastavskim tipom.

Jednako je tako govor Lipe podudaran s perifernijim čakavskim govorima i palataliziranim velarima na dočetu prezentske osnove u 3. l. mn. nekih glagola (*reću, pečū*), tvorbom glagola radnje tipa 'ići' od supletivnih osnova (osnova prezenta i glag. pril. *gred- / red-*, infinitiv glasi *poć*, glag. prid. rad. se tvori od osnove *šl-*, a imperativ od osnove *hod-*), kratkim oblicima prezenta glag. *bit* i *otet*, koji se realiziraju i u ortotoničkoj poziciji (*Si žejna?, Češ malo soka popit?*), prezentskom osnovom glagola *zet* (*zamen, zameš, zame, zamemo, zamete, zamu; zami*),⁴⁵ stegnutim oblikom zanijekanoga svršenoga prezenta glagola *bit* (za 3. l. *ni*) i glagola *imet* (*niman, nimaš, nima, nimamo, nimate, nimaju*), neprovođenjem jotacije konsonanta /t/ u infinitivu *prit*, u osnovi rednoga broja *treti* (3. l. pl. prezenta glagola *otet* je *će*, a ne *te*), ali se razlikuje nemogućnošću realizacije apokopiranog oblika za 3. l. sg. prezenta glagola *bit* (j < je) iza fonema s kojim može tvoriti skupinu (*Tu je bil ples., Kade je bilo bicikla?, Prvo rata je to bilo.*)

U idiomu Lipe opservirana je i reducirana osnova svršenoga prezenta glagola *bit*, izuzev 3. l. mn., dakle s likovima koji se u dijelu literature drže kajkavizmima: *bum, buš, bu, bumo, bute, buju*, npr. iz ogleđa govora: *Ku buju rodili, ću ja poslat mame*. Međutim, takvi su oblici prisutni i u susjednim govorima mjesta imenom Klana, Studena, Brdce i Lisac, pa Iva Lukežić ovu značajku pribraja elementima novije rubnosti međudijalekta u sjeverozapadnom arealu te gorskokotarskih i buzetskih govora između kojih se taj međudijalekt proteže.⁴⁶

6.3. Imenice muškoga, srednjega i ženskoga roda

a) Dualni se oblici u imenica muškoga roda čuvaju samo uz broj dva, dok se uz sve daljnje brojeve rabi množina imenica;⁴⁷

⁴⁵ Usp. Iva Lukežić, *Čakavština u pjesmama Drage Gervaisa*, Dometi, god. 20., br. 7/8/9, ICR, Rijeka, 1987., str. 592.-594.

⁴⁶ Štoviše, jednaki su oblici zabilježeni i u pojedinim starosjedilačkim kastavskim govorima (npr. za Brezu v. Silvana Vranić, *Idiom Breze - dio liburnijskoga podsustava ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja*, Zbornik Društva za povjesnicu Klana, sv. IV., Klana, 1998., str. 19.), i u grobničkim govorima. Usp. Iva Lukežić, *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 143. U recentnijem djelu (*Razvoj prezenta i imperativa u čakavskome narječju*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 25, Zagreb, 1999., str. 210.) Iva Lukežić takvu realizaciju tumači time što je atematska osnova u prezentu imala alternante **bq-*, **bqs-*, **bqd-*: alternantu **bq-* bez tematskoga samoglasnika u 1. i 2. licu jednine i 1. licu množine; alternante **bq-* i **bqs-* u 3. licu jednine i 2. licu množine; alternante **bq-*, **bqd-* u 3. licu množine. Prezentski su se likovi s ovakvom osnovom, uključujući sve starojezične alternante osim **bqs-* u 3. licu jednine, i s obličnim nastavcima 5. spregovne vrste, razvili i endemski zadržali u starinačkim govorima kopnenoga dijela sjeverozapadnoga čakavskoga areala."

⁴⁷ Dualni se oblik u muškome rodu pojavljuje samo uz broj dva i u starosjedilačkim

b) U svim trima rodovima V jd. = N jd. premda se u ponekom primjeru u m. r. uz ovakvo ujednačavanje tih padeža mogu čuti i stariji oblici za V jd: *mužu!, mladiću!*;⁴⁸

c) U L jd. svih triju rodova relacijski je morfem /e/: *na mire, va sele, va kuće*;⁴⁹

d) U G mn. svih triju rodova relacijski je morfem /ø/, nastao nakon gubitka poluglasa:⁵⁰ *broj, dan, let, polj, godin, šljiv*; ali je u G mn. osim u m. r. relativno čest morfem /i/ i u G mn. ž. r.: *orehi, brati, šnicli, kući, familiji, politici*;

e) U I pl. svih triju rodova zadržani su samo fonološki izmijenjeni stari oblici: za m. i s. r. morfem /i/, a za imenice ž. r. morfem /ami/: *z voli, s konji; z vrati, z jaji; s kravami, z granicama*;

f) U jednosložnim i dijelu dvosložnih osnova imenica m. r. realizira se konzervativna kratka osnova u množini, bez nerelacijskoga morfema /ov/ ili /ev/: *bregi, gradi, vrti, plesi*;

g) Realizira se razlika u A jd. imenica m. r. za živo i za neživo: u prvome slučaju A jd. = G jd., tj. relacijski je morfem /a/: *unuka, sina, gospodina*, a za neživo A jd. = N jd., tj. relacijski je morfem /ø/: *kruh, krov, cimitar*;

h) Jednaki morfemi, neizmijenjeni nakon redukcije poluglasa i promjene /m/ > /n/ na dočetu relacijskoga morfema, ušćuvani su u I jd. i D mn. m. i s. roda, dakle /on/, /en/: *z mužen, z volon, z mlekon, za zdravljen; h ljudon, h mužen, selon, poljen*;⁵¹

i) U L mn. m. i s. r. sačuvan je /eh/, neizmijenjen nakon zamjene *jata* i redukcije poluglasa: *po gradeh, bregeh, va paketeh, po tleh, na prseh, po poljeh*;⁵²

sjeveroistočnim istarskim govorima, kao što bilježi Iva Lukežić u članku *Čakavština u pjesmama Drage Gervaisa*, Dometi, god. 20., 1987., br. 7/8/9, str. 594.

⁴⁸ Tako je i u drugim sjeveroistočnim istarskim čakavskim govorima, npr. u Voloskome. Usp. Milan Moguš, *O čakavštini "na Volosken"*, Filologija, knjiga 24-25, Zagreb, 1995., str. 262.

⁴⁹ V. točku 2.3 f) u ovom radu.

⁵⁰ Takav je morfem svojstven arhaičnim čakavskim govorima, a u dijelu je još uvijek konzervativnih idioma u m. r. preuzet morfem /i/ iz i-deklinacije ili morfem /ih/ iz zamjeničko-pridjevske promjene. Za većinu je sjeveroistočnih istarskih govora u m. i s. r. tipična mogućnost ostvaraja prvih dvaju morfema s prevagom ništičnoga morfema uz brojeve, količinske priloge ili imenice koje označuju količinu, premda je u pojedinačnim govorima zabilježen samo ništični morfem, u dvama govorima (u govoru Tuliševice i u govoru Lignja) samo morfem /ih/ u imenica m. i s. r., a u govoru Rupe za iste kategorije morfemi /i/ i /ih/. Usp. Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 363., 364.

⁵¹ Tako je i u drugim sjeveroistočnim istarskim govorima, u kojima često alterniraju palatalni i nepalatalni alomorf neovisno o dočetu osnove, a samo je u rubnome govoru Brdca taj morfem u D pl. zamijenjen morfemom /an/. Usp. Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 366., 367., 369., 370.

⁵² V. bilješku 12 u ovome radu.

j) U D jd. ž. r. relacijski je morfem /e/ rezultat ekavske zamjene *jata*: *h mame, none, sestre, krave*;

k) U G jd., NA mn. ž. r. zadržana su oba stara alomorfa [i] i [e], ali ne s distribucijom ovisnom o palatalnome i nepalatalnome dočetu osnovne, već alomorf [i] prevladava, a alomorf se [e] ostvaruje uglavnom u imenica u kojih na dočetu osnovne stoji fonem /c/ ili /j/: *unuki, nogi, njivi, od vodi; rakije, penzije, ali kuće, krave, jabuke, jagode*,⁵³

l) U L pl. imenica ž. r. nakon gubitka poluglasa, zadržan je relacijski morfem /ah/: *va Jušanah, va Šapjanah, po kućah, po školah*;

m) U I jd. ž. r. zadržana je značajka primarne, starije rubnosti lipajskoga idioma, morfem /u/: *zas familiju, z Rozinu*,⁵⁴

n) Imenice ž. r. konsonantskih osnova, npr. *mater, kokoš, mast, kost*, odnosno imenice negdašnjih r-osnova i i-osnova mijenjaju se kao imenice glavne deklinacije samo što je u tih imenica, uz V jd. i A jd. = N jd., u kojem je poseban morfem /ø/, a zadržavaju i stari morfem deklinacije kojoj su pripadale u G mn. kao /i/:⁵⁵ NAV jd. *mast*, G jd. *masti*, DL jd. *maste*, I jd. *mastu*, NGAV mn. *masti*, D *mastan*, L *mastah*, I *mastami*, dok su imenice negdašnjih v-osnova potpuno unificirane s imenicama glavne deklinacije;

o) Deklinacije n-osnova, t-osnova i s-osnova s. r. gotovo su se izgubile, a imenice su se priključile glavnoj promjeni, osim što se relikti t-osnova čuvaju u još ponekim padežima, primjerice u imenici *tele* (češće se realizira N jd. *telac* i *telčić*, a N mn. *telci*); G jd. od *teleta*, D jd. *teletu*, I jd. s *teleton*,⁵⁶

⁵³ Među sjeveroistočnim istarskim govorima moguće je nekoliko različitih ostvaraja: u najvećem broju govora prevladava isti alomorf uz realizaciju [e] u imenica s dočekom osnovne na /c/, a u dijelu govora i u imenica s dočekom osnovne na /j/, ali nedosljedno; prevladao je usustavljeni alomorf [i] u sva tri padeža (u govoru Brseča), dok je samo u govorima naselja što danas čine gradska naselja grada Rijeke dosljedan [e], s izuzetkom u primjeru z *Reki*, a u nekoliko idioma zabilježene su i polarizacije među spominjanim padežima. Usp. Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 347., 348., 349., 350., 351.

⁵⁴ Iva Lukežić u knjizi *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 130., bilježi da relacijski morfem /u/ u I jd. ž. r. imaju doseljenički ikavsko-ekavski govori na Opatijskome krasu: Mune Vele, Mune Male, Pasjak, Šapjane, Brgud, Brgudac te rubni ekavski govori: Škalnica, Rupa, Lipa i Vela Učka. Taj je morfem u spomenutoj knjizi protumačen kao rezultat kontrakcije /ou/, /eu/ ili /oo/, /eo/ < /oju/, /eju/ ili /ojo/, /ejo/ < /ojo/, /ejo/ (str. 129.), dok se u dijelu izvora promatra kao rezultat rano sažetog /o/. Usp. primjerice, Dalibor Brozović - Pavle Ivić, *Jezič, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1988., str. 22.

⁵⁵ Tako se sklanjaju i imenice *mast* i *kost* u govoru Brseča. Usp. Milan Moguš, *Dijalektološki povratak Brseču*, Filologija, knjiga 20 - 21, Zagreb, 1992./1993., str. 318. Moguće je da su i relacijski morfemi G sg. te NAV pl. reliktni oblici, ali oni su danas izjednačeni s negdašnjim palatalnim alomorfima glavne deklinacije koji su, kao što je rečeno, pretežiti u govoru Lipe.

⁵⁶ Sporedne su se deklinacije u m. i s. rodu izgubile i u drugim ekavskim čakavskim govorima, primjerice u trsatsko-bakarskim s crikveničkim govorom, a imenice koje su se prema njima sklanjale

p) Imenice i vlastita hipokoristična imena m. r. kojima osnova u N jd. završava vokalima /o/ ili /e/ proširuju je u ostalim padežima (osim u V) konsonantom /t/, npr. N jd.: *nono, Nino, Ive, G jd.:* *nonota, Ninota, Iveta;*⁵⁷

r) U morfonološkim kategorijama vezanim za deklinaciju ne provodi se sibilizacija: *orehi, unuki, snegi, bregi, petki, kruhi.*

Za imenice svih triju rodova vrijedi pravilo o jednakosti nastavačnih morfema N mn.= A mn.=V mn. te pravilo o nejednakosti nastavačnih morfema D mn. ≠ L mn. ≠ I mn., što se uz ništični relacijski morfem u G mn. svih triju rodova, uz relacijski morfem /i/ u G pl. imenica m. r. (u ovome govoru i u imenica ž. r.), te uz kratku množinu u osnovama jednosložnih i dijela dvosložnih imenica m. r. pribraja alteritetnim jezičnim razlikovnostima.

Paradigme su prema kojima se u govoru Lipe sklanjaju imenice muškoga, srednjega i ženskoga roda u svim padežima, osim u I jd. ž. r., podudarne s konzervativnim paradigmama za deklinaciju imenica tih triju rodova u govorima Kastavštine,⁵⁸ dok se morfemom I sg. imenica ž. r. govor Lipe približava rubnim govorima sjeveroistočnoga istarskoga areala, ali i rubnim govorima ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja, pa i rubnim čakavskim govorima uopće.

6.4 Zamjenice, pridjevi i brojevi

a) Među ličnim zamjenicama posebnost u odnosu na druge sjeveroistočne istarske govore pokazuje zamjenica *ja*, koja se može ostvariti i kao *jas*, dakle s obezvučenjem dočetnoga /z/ nakon proteze i redukcije poluglasa i kojom se govor Lipe pridružuje rubnim govorima sjeveroistočnoga areala;⁵⁹

b) Stari oblici pokaznih i upitnih zamjenica u N jd. m. r. izmijenjeni su čakavskom vokalizacijom slaboga poluglasa: *ta* ('taj'), ili stapanjem s likom N jd. m.

priključile su se glavnoj promjeni u m. i s. r., kao što bilježi Iva Lukežić u knjizi *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, ICR, Rijeka, 1996., str. 94.

⁵⁷ Tako je i u sjeveroistočnim čakavskim govorima, npr. u govoru Brseča i u govoru Voloskog, kao što je ustvrdio Milan Moguš u dvama svojim člancima: u *Dijalektološkom povratku Brseču*, Filologija, knjiga 20-21, Zagreb, 1992./1993., str. 318. te u članku *O čakavštini "na Volosken"*, Filologija, knjiga 24-25, Zagreb, 1995., str. 263.

⁵⁸ V. Milan Moguš, *Je li Nazorova čakavska poezija kastavska?*, Radovi Zavoda za Slavensku filologiju, sv.15., 1977., str.118.-119.; Iva Lukežić *Čakavština u pjesmama Drage Gervaisa*, Dometi, god. 20., br. 7/8/9, ICR, Rijeka, 1987., str. 590.-592., Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 392., 393.

⁵⁹ Jednak je oblik, u buzetskim i gorskokotarskim kajkavskim govorima moguć i u drugim inačicama, Iva Lukežić zabilježila u govoru Klane i u govoru Studene (usp. *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., str. 153.), a za istraživanja Silvane Vranić potvrđen je i u sjeveroistočnome istarskome govoru Brdca i u govoru Rupe.

r. anaforičke zamjenice *i: *ovi* ('ovaj'), *oni* ('onaj'),⁶⁰ *ki* ('koji'), *niki* ('nitko') ili redukcijom poluglasa: *čigov* ('čiji');

c) Oblici *jedan* i *nijedan* u autohtonim sjeveročakavskim govorima pokrivaju značenje neodređene zamjenice 'netko', u niječnome obliku 'nitko', ali *jedan* označuje i broj;⁶¹

d) U paradigmi neličnih zamjenica prevladali su alomorfi palatalnih osnova u GDL jd. m. i s. r. (*/ega/, /emu/, /en/*), a u I jd. m. i s. r. te u D mn. svih triju rodova */en/*, u G mn. svih triju rodova */eh/*, u L mn. svih rodova */eh/*, a u I mn. svih triju rodova */emi/*. U I sg. m. i s. r. i u množinskim oblicima svih triju rodova segment */e/* rezultat je refleksa *jata*, podrijetlom od nepalatalne varijante;

e) Svi se pridjevi dekliniraju prema paradigmi neličnih zamjenica, a razlika određeni / neodređeni čuva se u N jd. pridjeva muškoga roda ništičnim relacijskim morfemom za neodređeni lik i morfemom */i/* za određeni. Usto, kategorija se neodređenosti i određenosti može utvrditi prema naglasnim opozicijama u N jd. svih rodova: kratki silazni akcent (ã) imaju pridjevi neodređenoga lika, dok se na istom naglasnom mjestu za određeni lik ostvaruje dugi silazni akcent (â): *vêlik* : *vêliki*, *stâr* : *stâri*, *prâv* : *prâvi*; a u N jd. s. i ž. r. razliku pokazuje samo naglasak: *vêliko* : *vêliko*, *stâra* : *stâra*, *prâva* : *prâva*;

f) Kategorija posvojnosti (izražavanje pripadnosti), osim pridjevima koji su ujedno i nadimci pojedinih porodica: *Šapjankini*, *Poštarovi*, *Perčevi*, *Liščankini*, najčešće se ostvaruje sintagmom sastavljenom od prijedloga *od* + imenica u G: *od sestre*, *od muža*, *od žene*, *od zeta*, *od unuki*;

g) U NA mn. pridjeva ž. r. opstao je palatalni alomorf */e/*, podrijetlom od */e̞/*, bez obzira na to slijedi li uz njega imenica koja u toj kategoriji završava alomorfofom */i/* ili */e/*: *velike*, *male školi*, *dobre krave*, *bele kućice*, *zdrave nogi*;

h) Uz relacijski morfem DL jd. pridjevske i zamjeničke deklinacije ž. r. */oj/*, podrijetlom od */oi/* preko */oij/*, supostoji i alomorf */e/*, češći u L jd., ali i u njemu je običniji alomorf */oj/*: *va lepoj kuće*, *na mladoj žene*, *na beloju ceste* / *va one zadnje kuće*, *gren one moje lepe žene*. U drugim je primjerima riječ o *poimeničenju*,⁶² tj. o preuzimanju imeničkih relacijskih morfema u DL jd. pridjeva i zamjenica ž. r., koji u ovome govoru supostoje sa zamjeničko-pridjevskim oblicima. Ta se značajka

⁶⁰ Rjeđe se ostvaruju dulji oblici: *ovaj*, *onaj*. U sjeveroistočnim istarskim govorima češći su oblici nastali nakon redukcije poluglasa: *ov*, *on* i njihove složenice. Usp. Iva Lukežić *Čakavština u pjesmama Drage Gervaisa*, Dometi, god.20., br.7/8/9, ICR, Rijeka, 1987., str. 592.

⁶¹ Usp. Iva Lukežić, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, ICR, Rijeka, 1996., str. 110.

⁶² Iva Lukežić, *Govori Klane i Studene*, Libellus, Crikvenica, 1998., 137.-138. Jednako je među sjeveroistočnim istarskim govorima zabilježeno u govorima Lovrana, a s dočetcem *-i* u govoru Škalnice i u govoru Rupe. Usp. Silvana Vranić, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, doktorska disertacija u rukopisu, str. 215.

pribraja jezičnim činjenicama novije rubnosti u govorima sjeverozapadnoga čakavskoga međudijalekta;

i) Komparativni oblici pridjeva (s ništičnim tvorbenim morfemom, s morfemima /j/, /ej/ i /š/) i superlativni oblici s predmetkom *naj* pridjeva sklanjaju se s istom distribucijom alomorfa zamjeničke deklinacije kao u pojedinačnim padežima pozitiva, npr. *tega starejega / najstarejega sina mi ni doma, temu starejemu / najstarejemu sinu gren*;

j) Broj *jedan* deklinira se prema sklonidbi neodređene zamjenice *jedan* ('neki'): G *jenega*, D *jenemu*, L *jenen*, I s *jenen*, dva i četiri prema zamjeničkoj deklinaciji u množini: G mn.: *dveh*, D *dven*, A *dve*, *obe*, L *dveh*, I z *dvemi*, a *tri* ima morfeme u G /ih/, DL /in/, I /imi/, dok su ostali glavni brojevi nesklonivi;⁶³

k) Redni se brojevi sklanjaju prema zamjeničko-pridjevskoj paradigmi, npr.: N *četrti*, G *četrttega*, D *četrttemu*, A=N (za živo), A=G (za neživo), L *četrtten*, I *š četrtten*.

7. ZAKLJUČAK

Analiza ogleđa govora Lipe i primjera prikupljenih terenskim istraživanjem Upitnikom za istraživanje čakavskih ekavskih govora, pokazala je da se jezične značajke mjesnoga govora Lipe u fonološkim i morfološkim činjenicama najviše ranga razlikovnosti (izuzev promjene ję, čę, žę > ja, ča, ža), kao i u onim hijerarhijski nižega ranga - alteriteta te arealnih osobitosti, uglavnom podudaraju sa značajkama u govorima starosjedilačkoga sjeveroistočnoga čakavskoga ekavskoga poddijalekta kojega su zasigurno dijelom. No, među arealnim značajkama veći je broj činjenica kojima se idiom Lipe može priključiti rubnim govorima sjeveroistočnoga poddijalekta ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja, bilo zbog značajki primarne rubnosti (relacijski morphem /u/ u I jd. imenica ž. r., kojemu se može pridružiti i prijedlog *zaz*), bilo zbog značajki sekundarne rubnosti (reducirana osnova svršenoga prezenta glagola 'biti', zamjenica *jas*, mogućnost preuzimanja imeničkih morfema u DL zamjeničko-pridjevske deklinacije ž. r.), a od susjednih se kastavskih govora razlikuje i starijim dvoakcenatskim sustavom bez nenaglašenih duljina, čuvanjem fonema /l/ u suglasničkome inventaru, izostankom promjene /v/ > /f/ na dočetu sloga, pa i onoga na kraju riječi. One upozoravaju na njegov teritorijalni granični položaj i u odnosu na poddijalekt kojemu organski idiom Lipe pripada, ali i u odnosu na ekavski dijalekt te na čakavsko narječje uopće.

⁶³ Jednako je u ostalim sjeveroistočnim istarskim govorima i u sjeverozapadnočakavskim govorima uopće.

SUMMARY

Irena Drpić - Silvana Vranić

THE LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF LOCAL SPEECH IN LIPA

In the work, phonological and morphological linguistic facts of local speech of Lipa have been analysed as the facts of higher distinguished level, alietets, or as the facts of lower level of the distinguished, alterities, so that areal characteristics, with the particular entharize on the peculiarity of the edge, which are already established in the literature, are distinctive in the northwest čacavian interdialect.